

Malakozoologické okénko

metody sběru terénních dat a několik případových studií

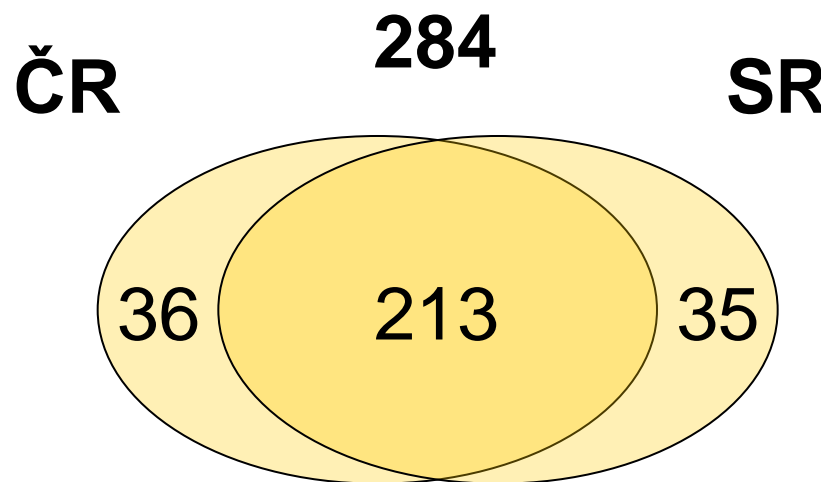
- **diverzita v ČR a SR**
- **metody terénního průzkumu**
- **specifika konzervace**
- **ekologické nároky suchozemských plžů**
- **případové studie**

Diverzita měkkýšů v ČR a SR

- **ČR: 249 druhů**
  - 221 plžů: 50 vodních a 171 suchozemských
  - 28 mlžů
- **SR: 248 druhů**
  - 219 plžů: 51 vodních a 168 suchozemských
  - 29 mlžů

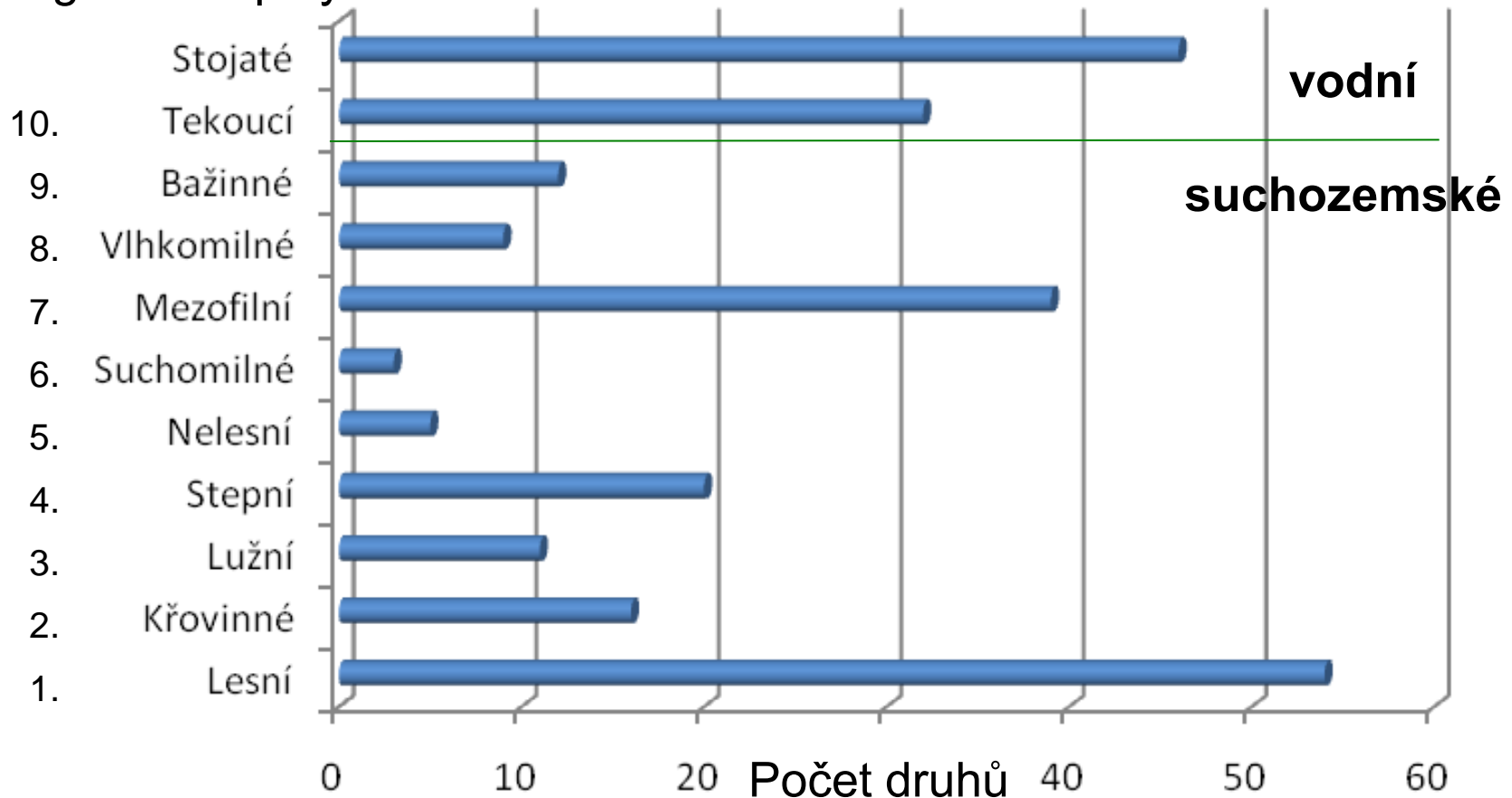

Porovnání počtu druhů měkkýšů České a Slovenské republiky (Horsák et al. 2013, aktualizováno)

Ekologická klasifikace našich měkkýšů

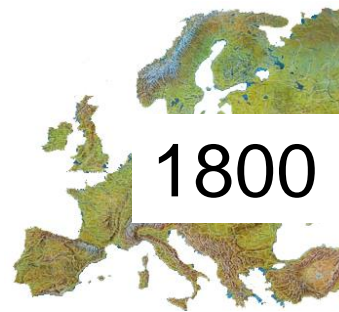
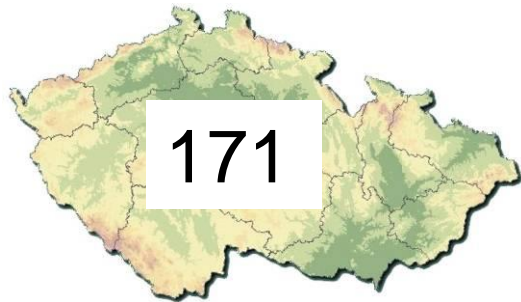
- dělení druhů do deseti základních ekologických skupin (Ložek 1964, Lisický 1991)
- klasifikace současné malakofauny ČR (249 druhů), vodní druhy (10. skupina) rozděleny podle převažujícího výskytu v tekoucích nebo stojatých vodách

Ekologické skupiny

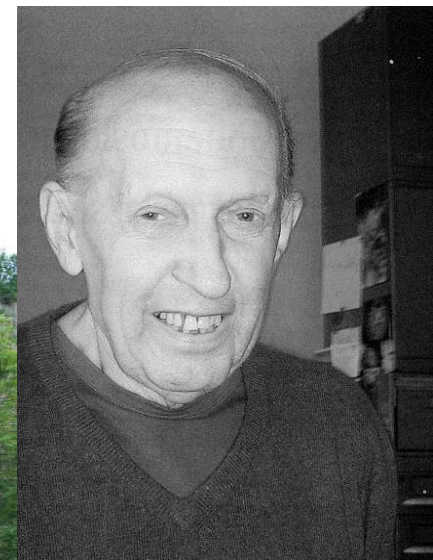

Počet druhů a historie výzkumu

- druhová bohatost suchozemských plžů

- více než 150letá tradice výzkumu měkkýšů u nás
- dr. Vojen Ložek - náš nejvýznamnější badatel, zakladatel moderní kvartérní malakozologie

Metody terénního průzkumu – terestrické biotopy

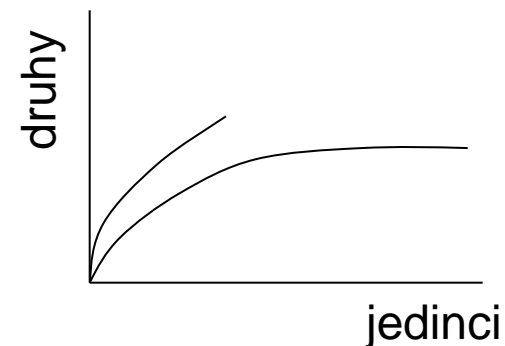
- **ruční sběr**
  - pomůcky: kovové hrabátko, měkká pinzeta, epruvety, plátěné pytlíčky
  - provedení: vytýčení plochy, prozkoumání všech typů mikrostanovišť, standardizace na čas (1-2 hodiny)
- **odběr půdní hrabanky**
  - pomůcky: kovové hrabátko či lopatka, igelitka, rámeček
  - provedení: vytýčení plochy, odběr veškerého materiálu do hloubky ca 5 cm, (oddělení hrubší frakce prosetím), uložení do igelitového pytle/tašky
  - zpracování: usušení, prosetí, vyplavení, usušení, vytrídění
- **doplňkové/specifické**
  - smýkadlo, mokrý prosev vegetace mokřadů a vlhkého listového opadu

Metody terénního průzkumu – terestrické biotopy

▪ optimalizace úsilí

- Cameron & Pokryszko (2005): jedinců 10x více než druhů a ne méně než 200 kusů
- verifikace pomocí rarefaction

Metody terénního průzkumu – vodní biotopy

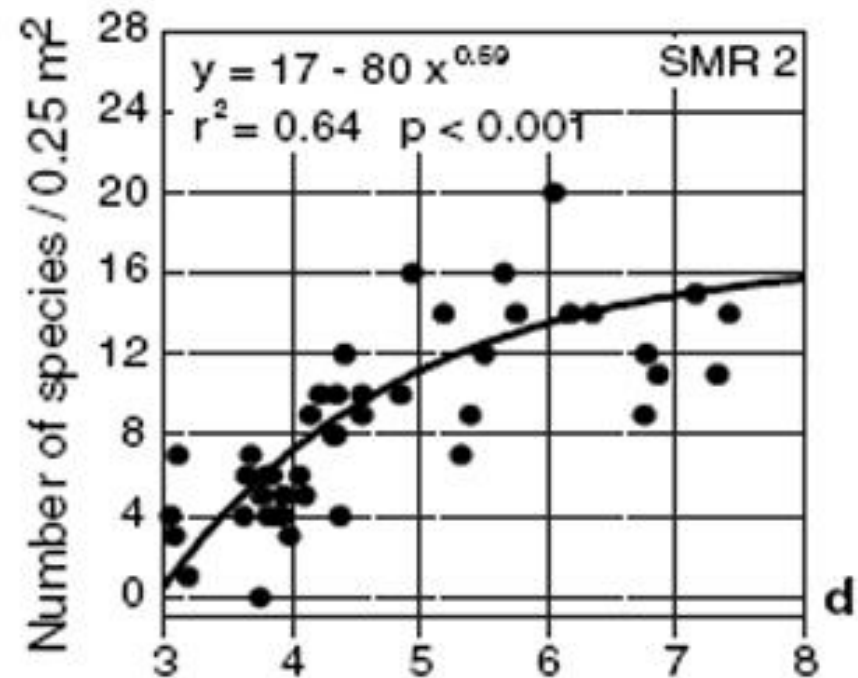
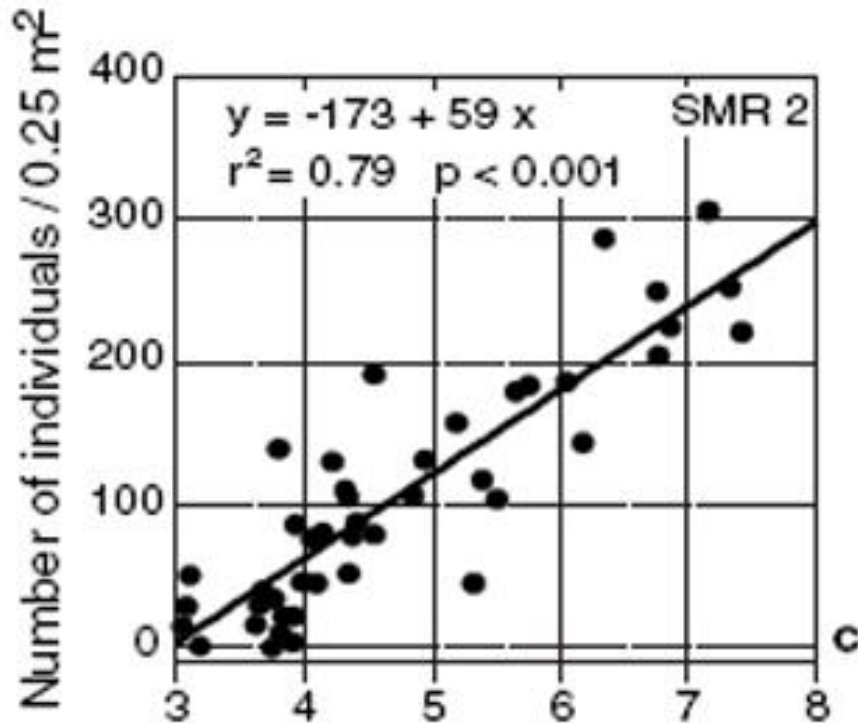

▪ ruční sběr

- pomůcky: kovové síto, ruční síť na rámu, měkká pinzeta, epruvety, plátěné pytlíčky
- provedení: prozkoumání všech typů mikrostanovišť, prohlížení vegetace, kamenů, dřev, promývání vegetace a sedimentů sítím/sítí, standardizace na čas/úsilí

- dobrá znalost autekologie – jasně definované hlavní ekologické faktory, společné pro většinu druhů

1. obsah dostupného vápníku

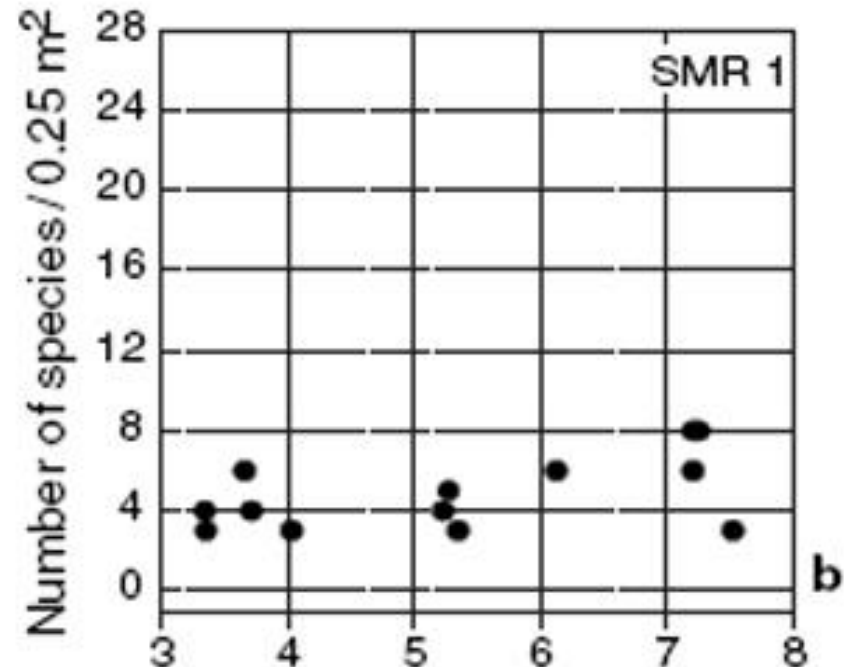
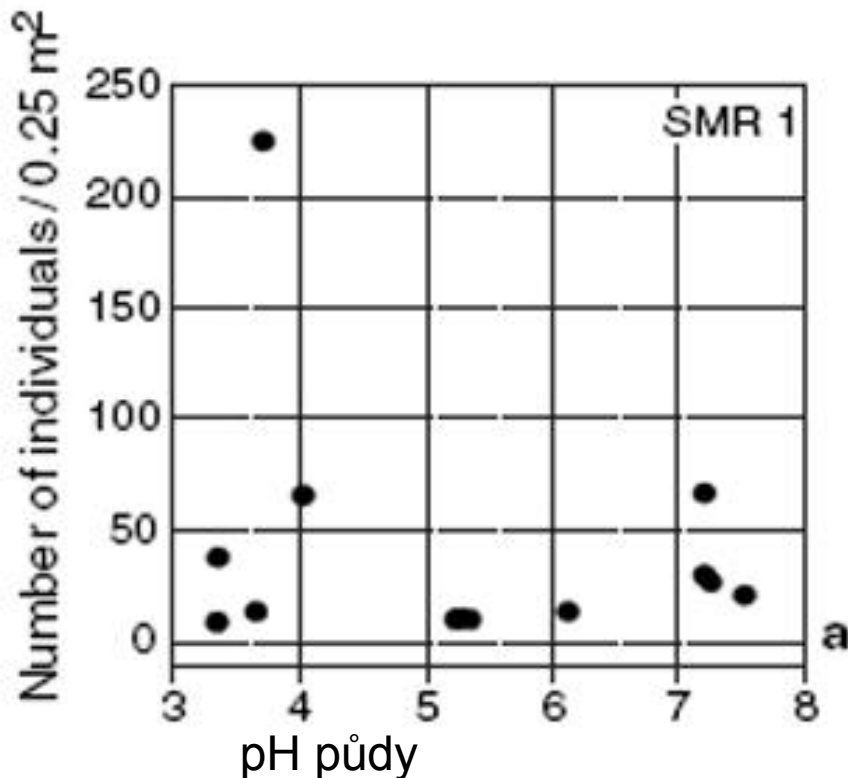

pH půdy

(středně vlhké lesy jih.-záp. Německa, Martin & Sommer, 2004)

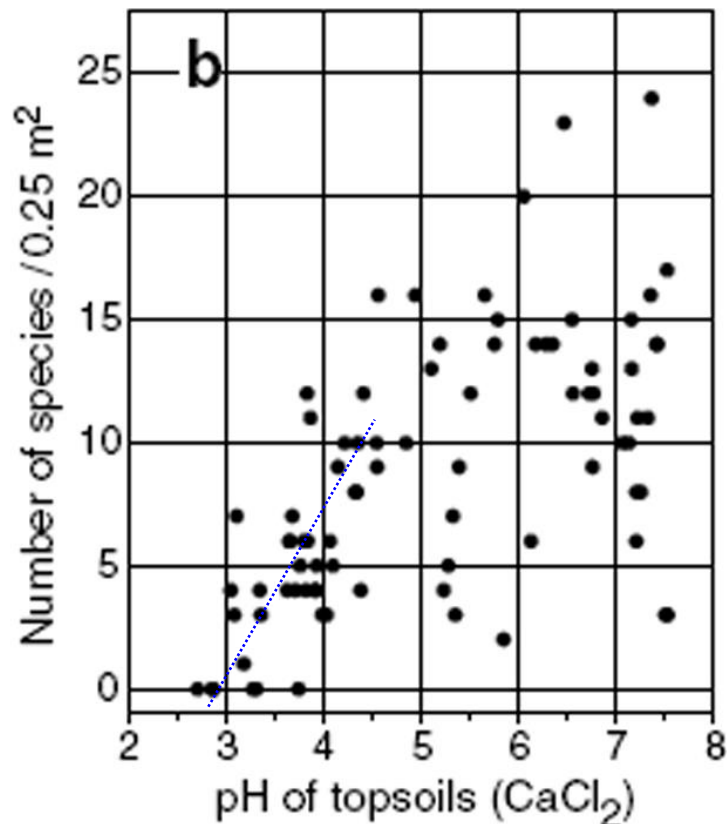
- dobrá znalost autekologie – jasně definované hlavní ekologické faktory, společné pro většinu druhů
  1. obsah dostupného vápníku
  2. vlhkost

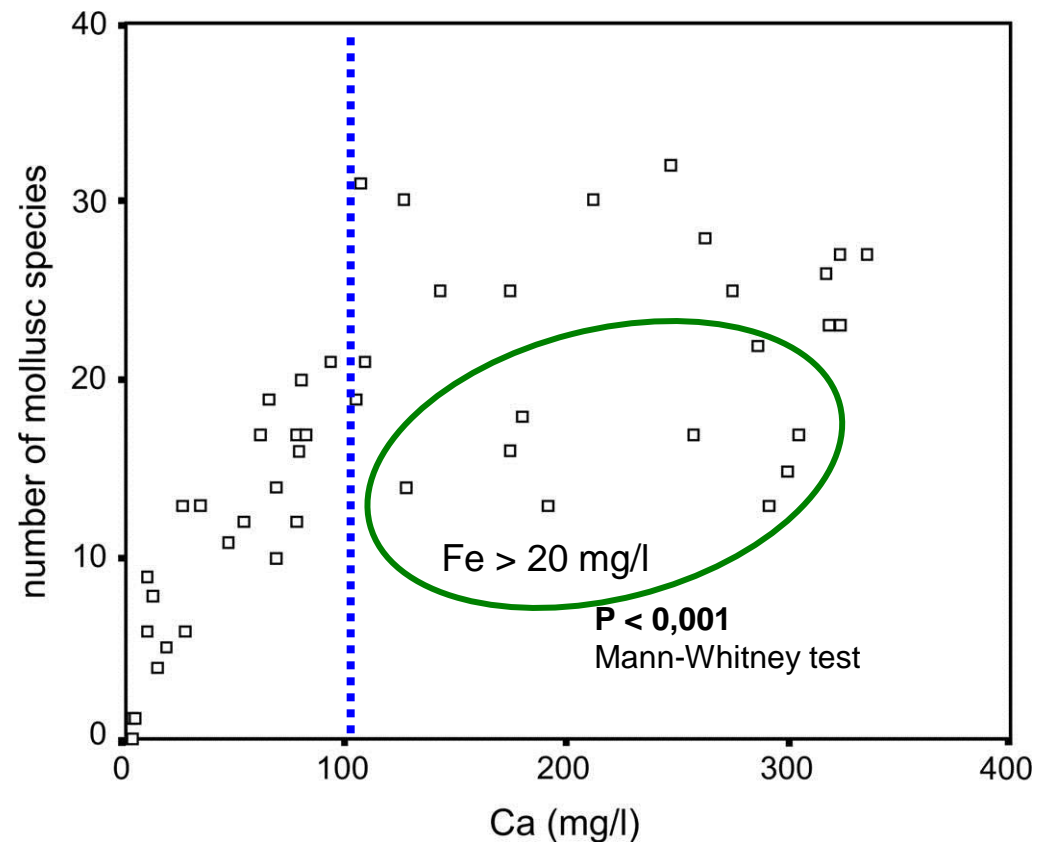
(suché lesy jih.-záp. Německa, Martin & Sommer, 2004)

- obsah vápníku je převažujícím faktorem pouze, když není v nadbytku

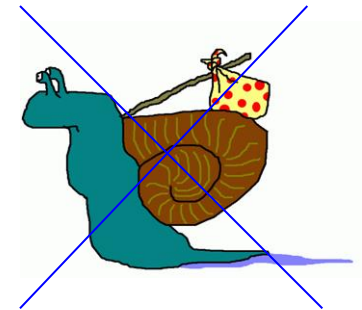
(Martin & Sommer, 2004)

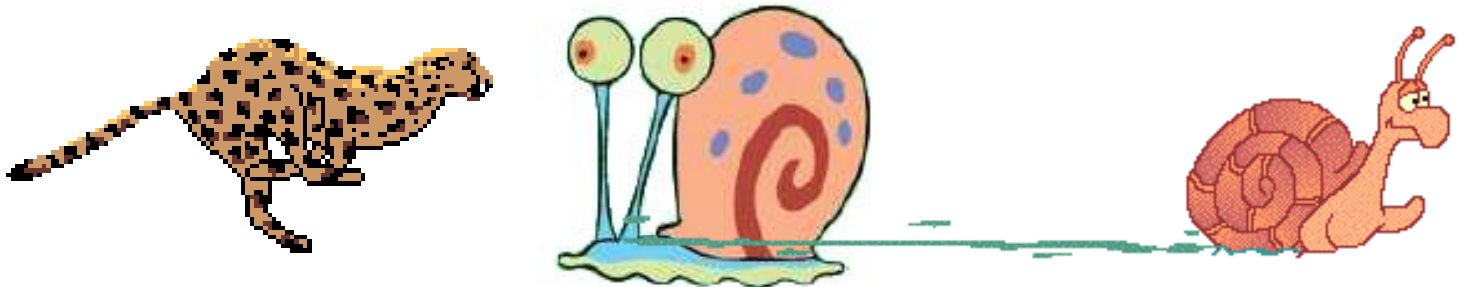
(Horsák & Hájek, 2003)

- dobrá znalost autekologie – jasně definované hlavní ekologické faktory, společné pro většinu druhů

1. obsah dostupného vápníku
2. vlhkost
3. zachovalost stanoviště

- relativně nízká mobilita a těsná vazba na stanoviště (např. dospělci závornatky *Bulgarica cana* urazili za den od 10-150 cm, za měsíc max. 20 m, M. Marzec, 2006)

Rychlost aktivního šíření - rekordy

- nízká mobilita, aktivní pohyb omezený (vazba na stanoviště)
  - *Achatina fulica*: 1,5 (dospělci) až 8,3 m (juvenilové) za den (Tomiyama & Nakane 1993)
  - *Cepaea nemoralis* a *Arianta arbustorum*: 50-100 cm za den, 5-20 m za rok (viz Baur & Baur 1993)
  - *Punctum pygmaeum*: cca 5 cm za 12 hodin (Baur & Baur 1988)
  - *Chondrina clienta*: 88-264 cm za rok (Baur & Baur 1995)
- rychlost souvisí s velikostí těla (drobní – velmi neefektivní)
- běžný „homeing“, ale spíše na úrovni druhu (disperze nižší)

cm

20

2,5

0,1

0,6

Limacus flavus

Možnosti pasivního šíření

- hydrochorně (plovoucí dřeva či ostrůvky, porézní horniny)
- anemochorně (na listech, tornáda)
- exozoochorně (ptáci, savci, obojživelníci, vodní hmyz)

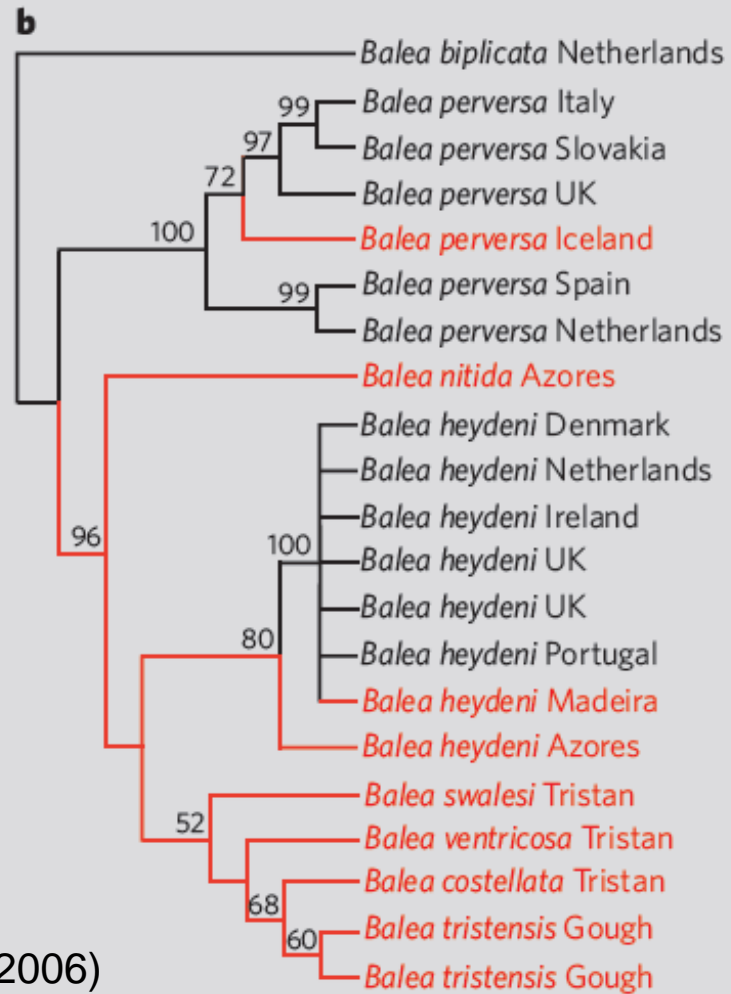
Balea sarsii (= *B. heydeni*)

“Pride Comes Before the Fall”
 Marcus Gheeraert (1597)

(Gittenberger et al. 2006)

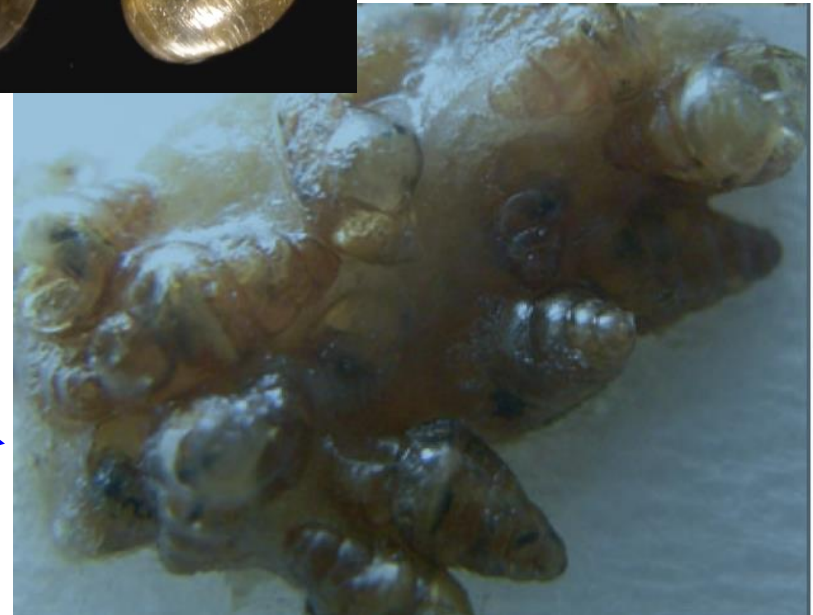
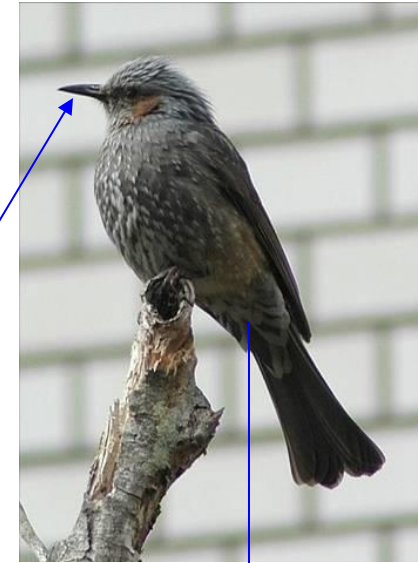

- když plži prochází žaludkem (Wada et al. 2012)

Zosterops japonicus (kruhoočko japonské)

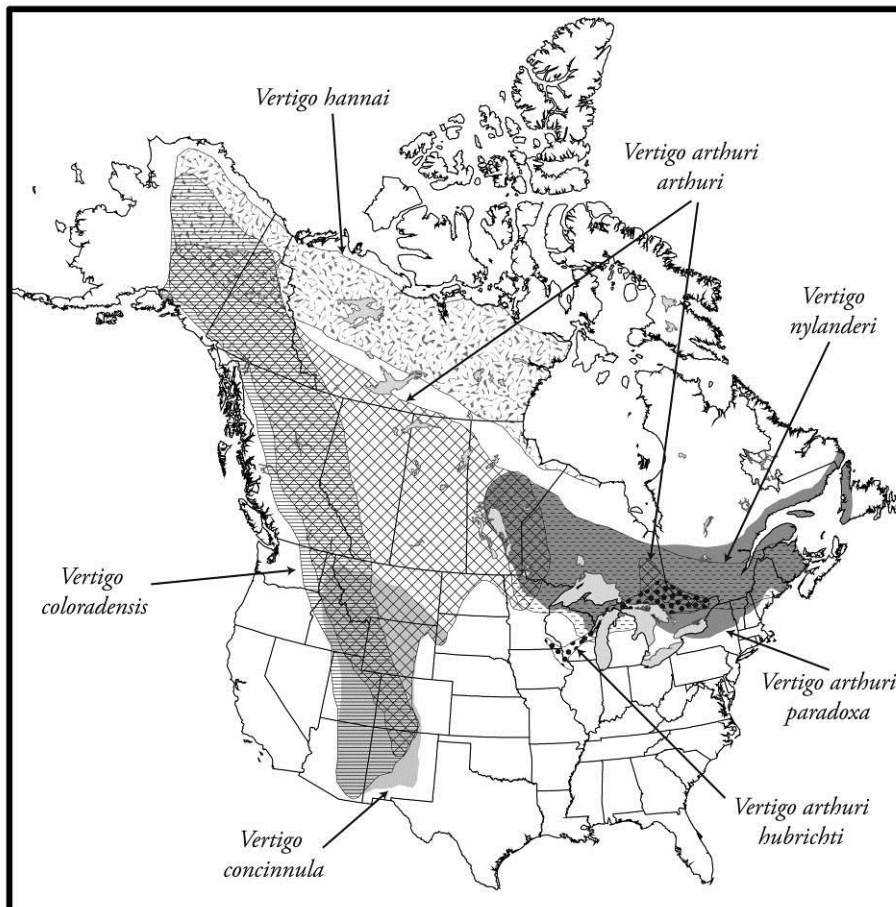
plži *Tornatellides boeningi* v exkrementech

Biogeografické důsledky pasivního šíření

- velké areály drobných druhů – holoarktické universum

tyto ulity jsou menší než 2,3 mm

(Nekola 2011, in litt.)

Vertigo arthuri
arthuri

Vertigo arthuri
hubrichti

Vertigo arthuri
paradoxa

Vertigo nylanderi

Vertigo hannai

Vertigo concinnula

Biogeografické důsledky pasivního nešíření

- v jihovýchodní USA téměř každý plž s ulitou nad 1 cm je endemitem jednoho horského pohoří

Ashmunella angulata
Chiricahua Mountains

Ashmunella proxima
Chiricahua Mountains

Ashmunella hebari
Big Hatchet Mountains

Ashmunella mogollonensis
Mogollon Mountains

Ashmunella cockerelli
Mimbres Mountains

Ashmunella rhyssa
Sacramento Mountains

Ashmunella townsendi
Nogal Peak

Ashmunella pseudodonta
Capitan Mountains

Ashmunella ashmuni
Jemez Mountains

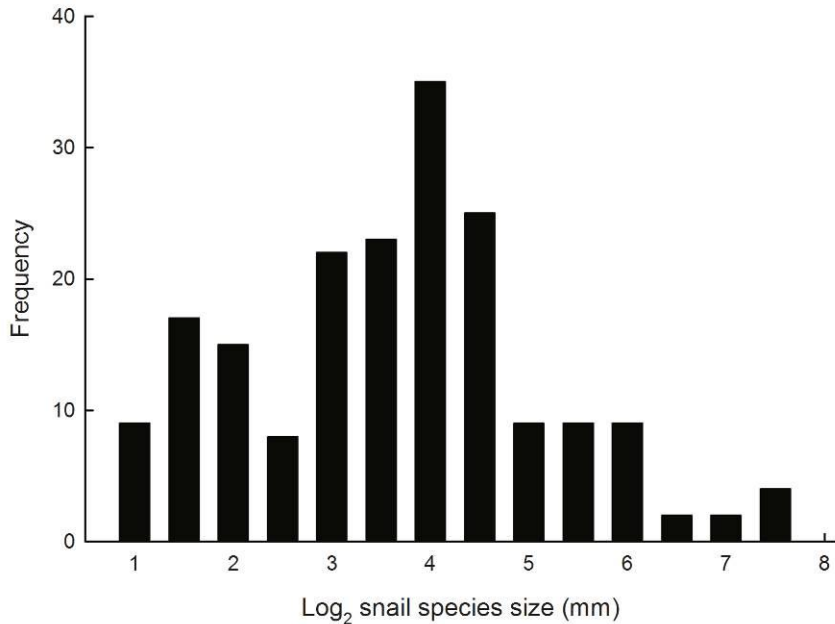

Velikost těla suchozemských plžů

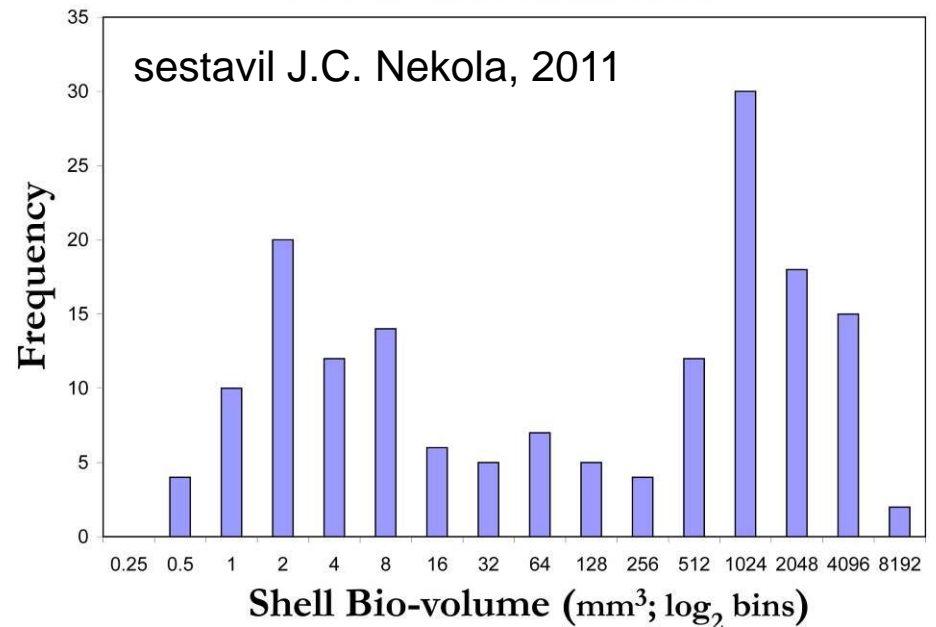

- univerzální bimodalita – ekologicky a biogeograficky dvě velmi rozdílné skupiny plžů

střední Evropa

Body Size Spectrum
New Mexico Land Snails

Novodobé možnosti pasivního šíření

- transport s člověkem (Dörge et al. 1999 – review, Aubry et al. 2006)
- *Cornu aspersum* a *Helix lucorum* v Praze (Juříčková & Kapounek 2009, Peltanová et al. in prep.)

Cornu aspersum

Helix lucorum

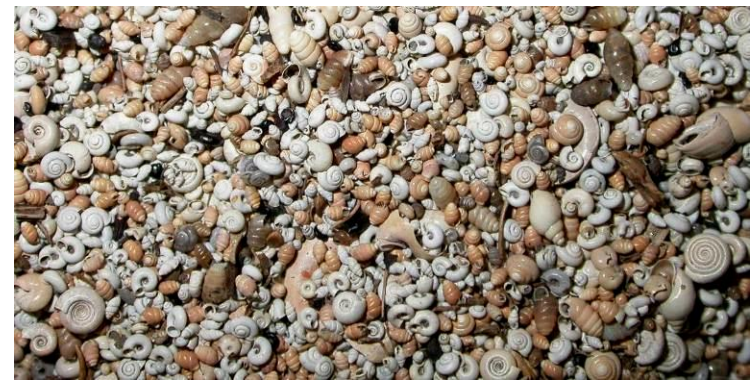
Měkkýši jako modelová skupina v paleoekologii

- schránky měkkýšů
  - zachování vyžaduje vysoký obsah karbonátů v sedimentech
  - ve vysokých počtech ve spraších, pěnovcích a vápencových sutích
  - spolehlivé a relativně snadné určování do druhové úrovně
  - možnost počítání jedinců – odhad abundancí
  - ukazují lokální podmínky a sukcesní stádium stanoviště
  - nálezy z širokého spektra nadmořských výšek (od nivních hlín až po horské jeskyně ve vápencových pohořích)
  - autekologie, historie šíření a současné rozšíření středoevropských druhů je dobře známé, malé fylogenetické změny (ve srovnání s obratlovci)
  - detailně rozpracované využití v kvartérní ekologii – rekonstrukce vývoje přírody (také např. rekonstrukce paleoteploty)

Pupilla loessica (zrnovka sprašová) – jeden z vůdčích druhů sprašových malakofaun, přežila ve stepích jižní Sibíře

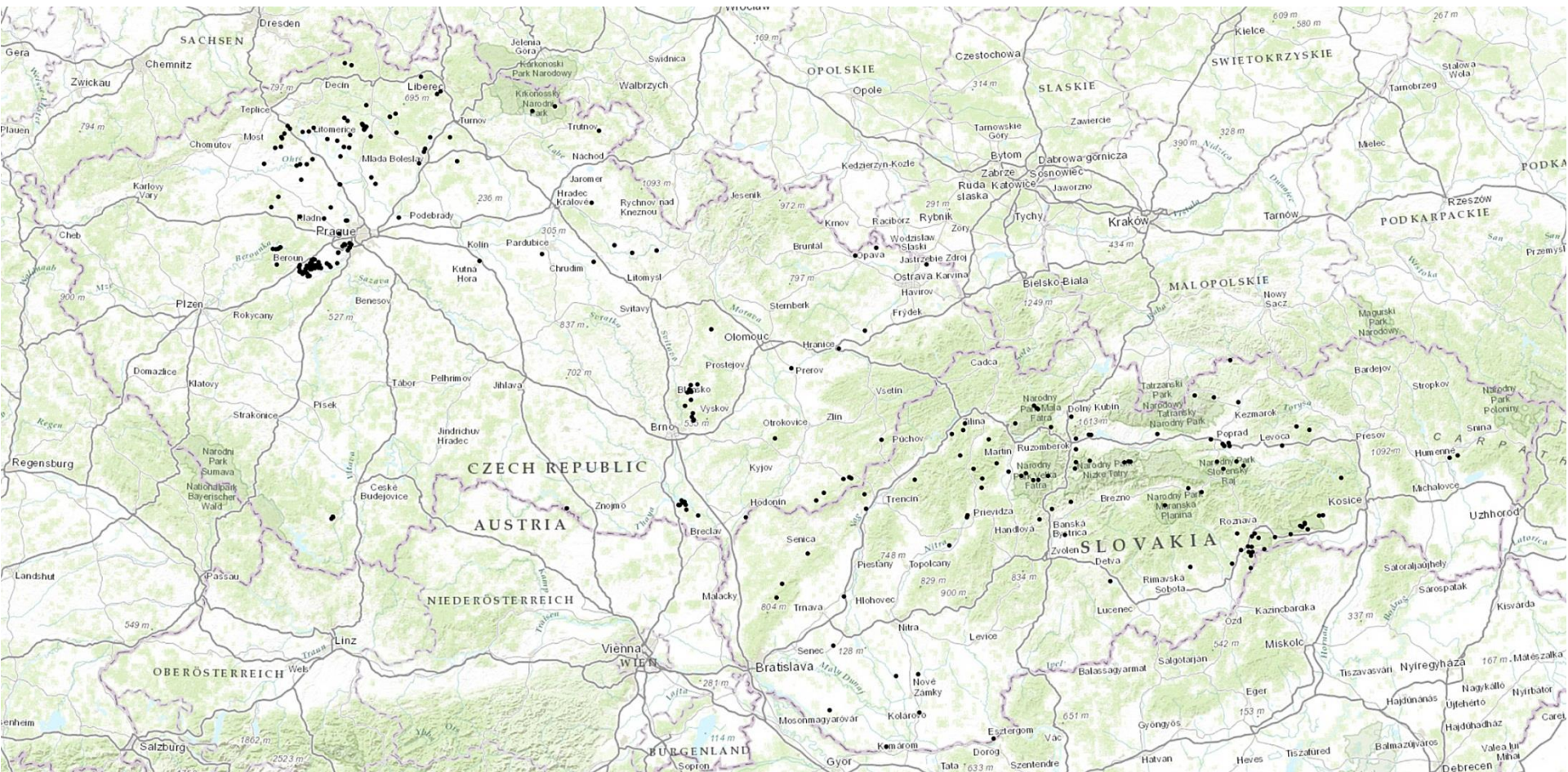
Výplav sedimentu pěnovcového mokřadu

Poznání kvartéru – metody paleoekologie

- pozice 303 holocenních profilů na území ČR a SR (naprostá většina zpracována V. Ložkem)

(Juříčková et al. nepublikováno)

Paleorekonstrukce – dva přístupy

■ fosilní materiál

- ☺ záznam prostředí, které nás zajímá
- ☹ fosilní záznam je selektivní
- ☹ determinace určitých taxonů (zejména pyl)
- ☹ časo-prostorová směs
- ☹ shodná autekologie?

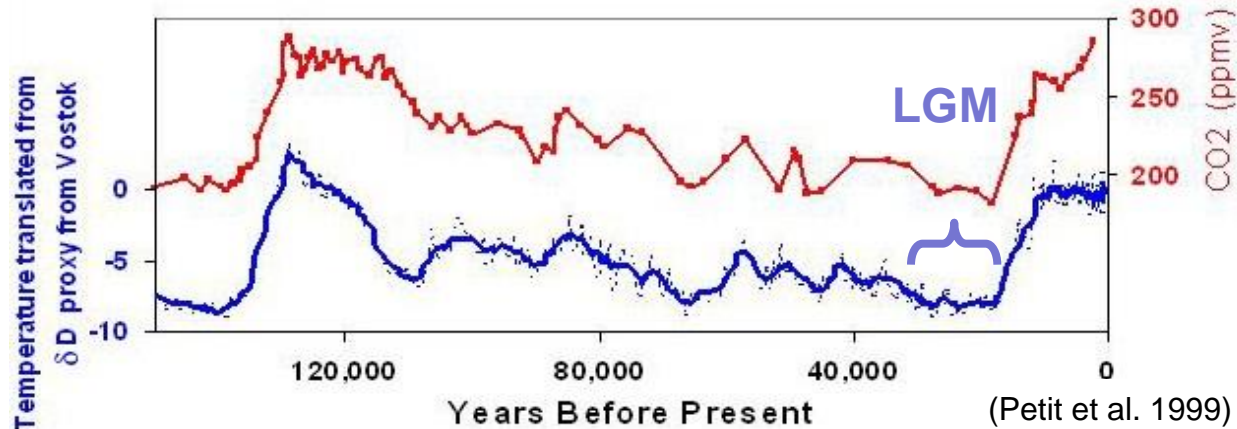
■ moderní analogie

- ☺ řešení omezení fosilního záznamu
- ☹ jak přesná je současná analogie
- ☹ shodná autekologie?

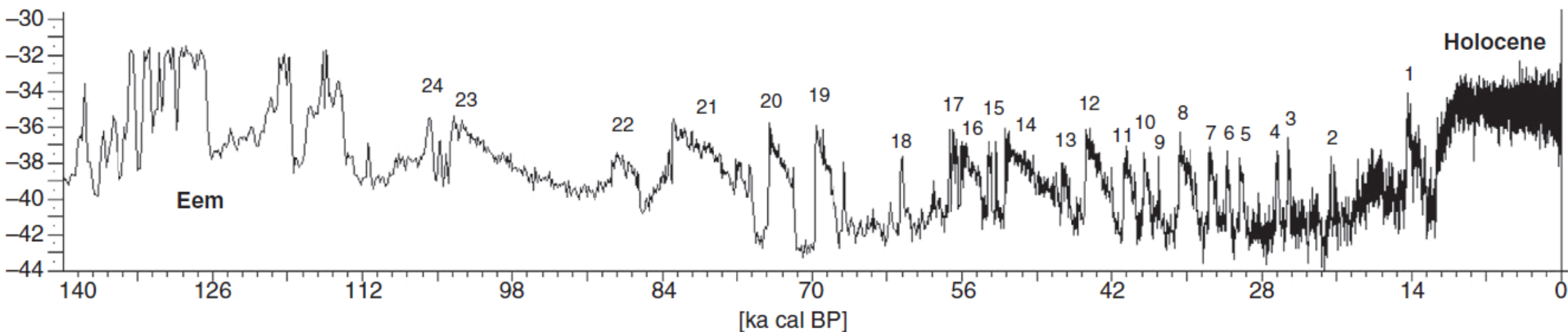

Poslední glaciální maximum (LGM) – proč nás zajímá?

- poslední vynulování = "startovní čára" pro mnoho druhů
- severně od Berlína téměř bod „nula“, jižněji možná existence refugií pro mnohé druhy
- ca **26,5-18 tis. let BP**
– maximální rozsah ledovců

(Hofreiter & Stewart 2009)

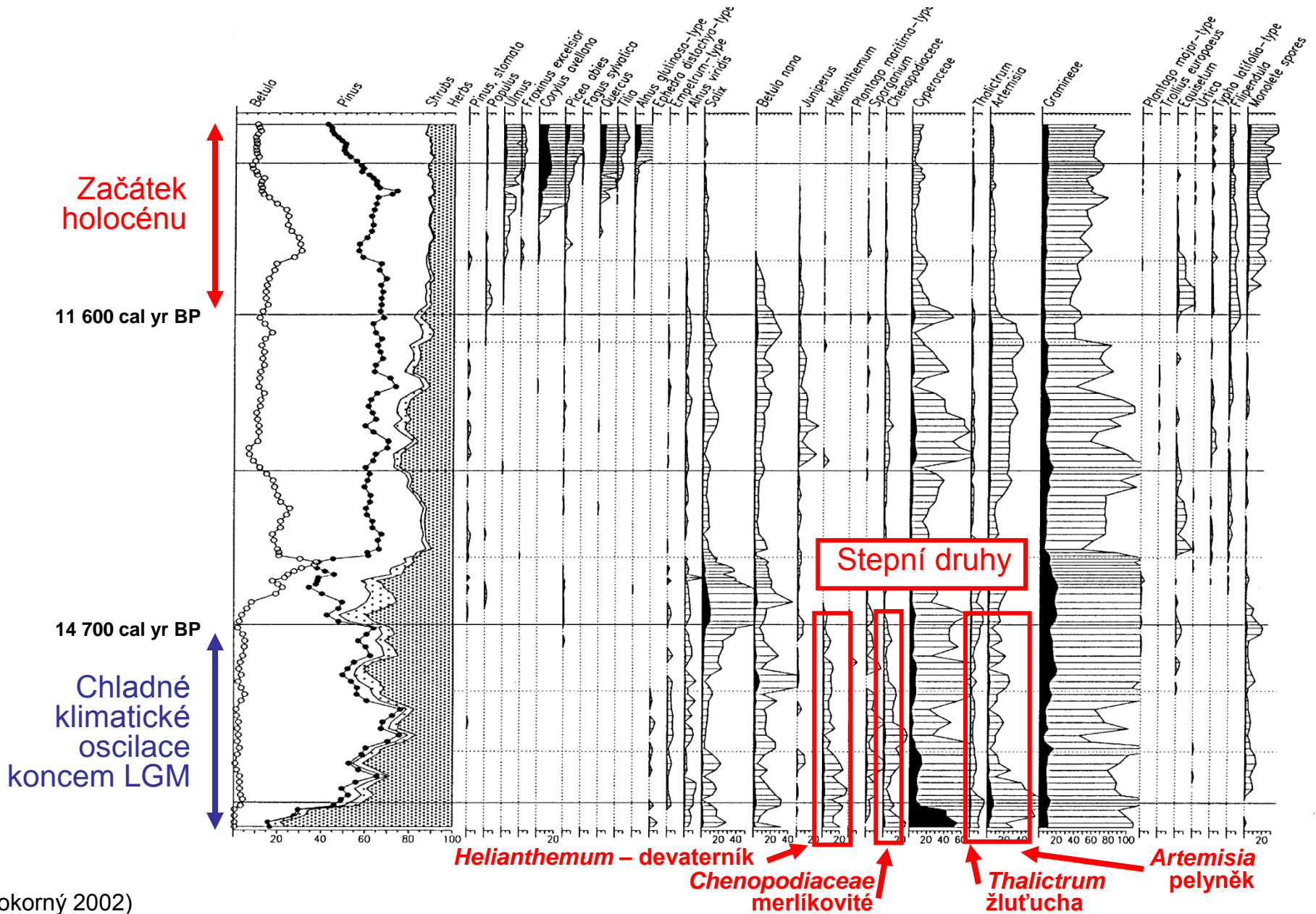

- změna teploty během posledního glaciálu, čísla jsou vyznačeny interstadiály
- y-osa neukazuje reálné teploty, ale změnu poměru izotopů kyslíku; odvozeno z vrtů Grónským ledovcem

Pylová analýza profilu Švarcenberk

Glaciální malakocenózy sprašové stepi I

- specifická směs druhů, které dnes obývají naprosto rozdílná stanoviště:
  1. stepní (dnes často xerofilní) druhy
  2. euryvalentní (dnes některé i ruderální)
  3. horské, chladnomilné druhy (některé dnes boreomontánní)

ad. 1) *Helicopsis striata*,

Pupilla triplicata,

Pupilla sterrii

ad. 2) *Trochulus hispidus*,

Succinella oblonga,

Perpolita hammonis

Glaciální malakocenózy sprašové stepi II

ad. 3) chladnomilné druhy sprašové stepi

a) přežily v Evropě:

Vertigo parcedentata, *Columella columella*,

Pupilla alpicola

b) nepřežily v Evropě:

Vallonia tenuilabris,

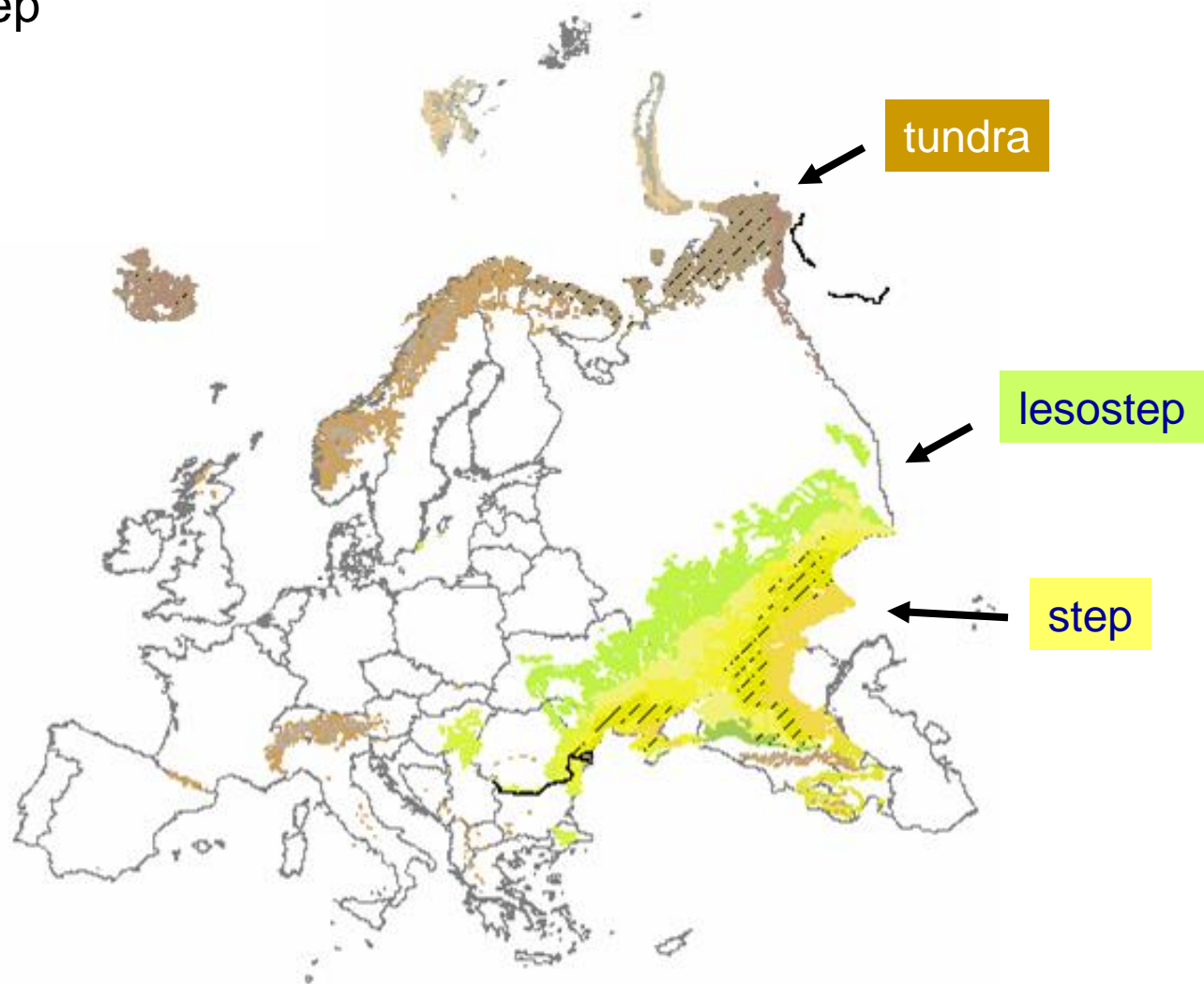
Pupilla loessica,

Vertigo pseudosubstriata

Současné rozšíření stepi a tundry v Evropě

- Arktida jako analogie:
  - ☹️ rozdílná elevace, chod teplot
  - ☹️ vlhko – chybí step
  - ☹️ kyselá substráty

Jižní Sibiř – obdoba středoevropského glaciálu

Stepo-tundra v pohoří Altaj – krajina vrcholného glaciálu Evropy

Tundra s *Betula rotundifolia*

Druhově
bohatá step

Altaj, údolí Bol'šoj Akturu,
2200 m n. m. (M. Chytrý)

Jihosibiřská pohoří – chladné kontinentální klima

klimatický gradient v ruské části pohoří Altaj

stepní louka

hemiboreální lesy

nadmořská výška (m n.m.)	srážky (mm)	teploty	
		lednové (°C)	červencové (°C)
200	350	-18	+18
300	800	-18	+18
900	400	-20	+17
1800	170	-29	+15

tundra

step

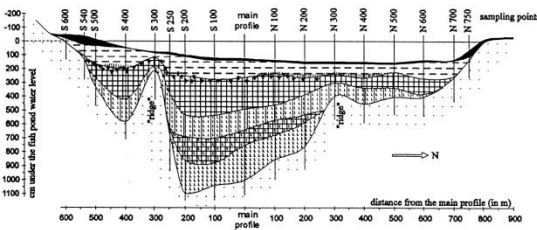

Vývoj vegetace Altaje a Čech od LGM po současnost

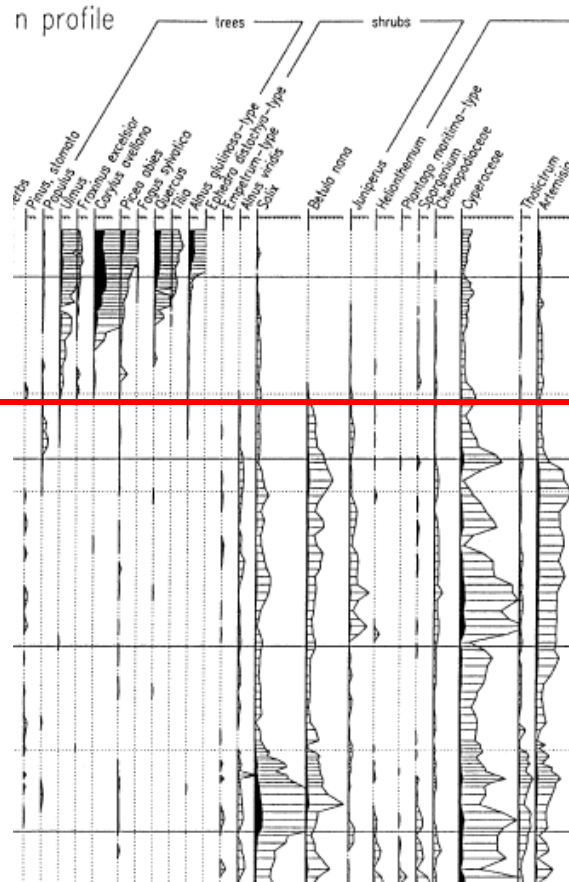
- fosilní pylová data z Altaje (př. kontinentálního refugia glaciálních druhů) indikují jen kvantitativní (ne kvalitativní) změnu druhového složení na přechodu mezi pleistocénem a holocénem

holocén

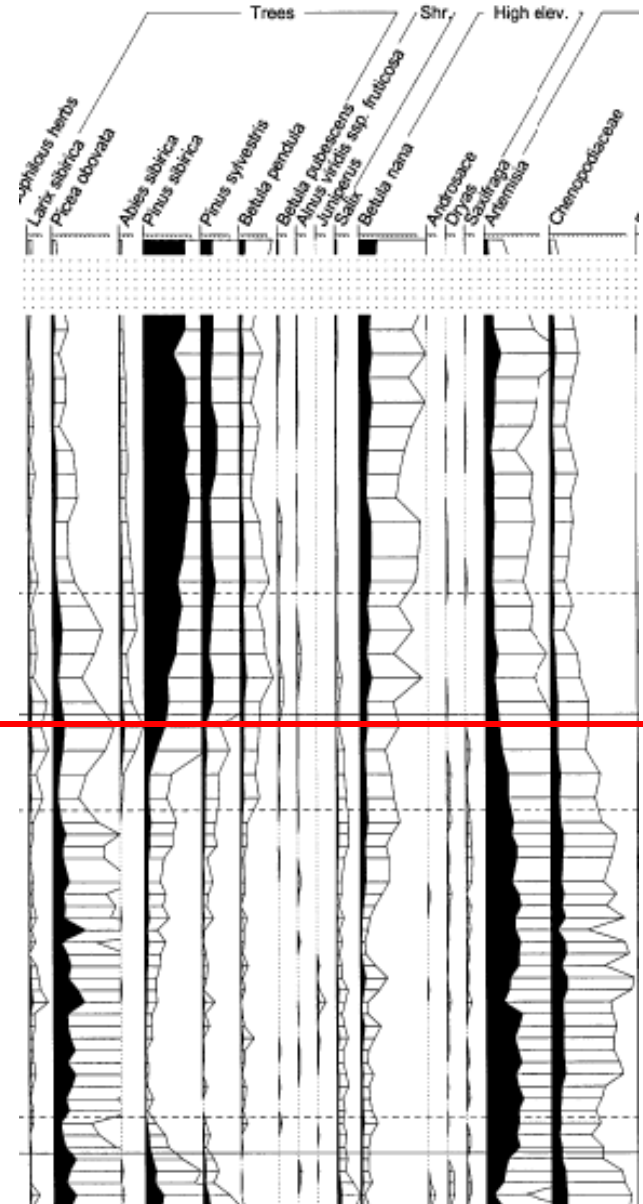
pleistocén

schématický průřez zaniklým jezerem Švarcenberk (Třeboňsko)

Švarcenberk, CZ (Pokorný 2002)

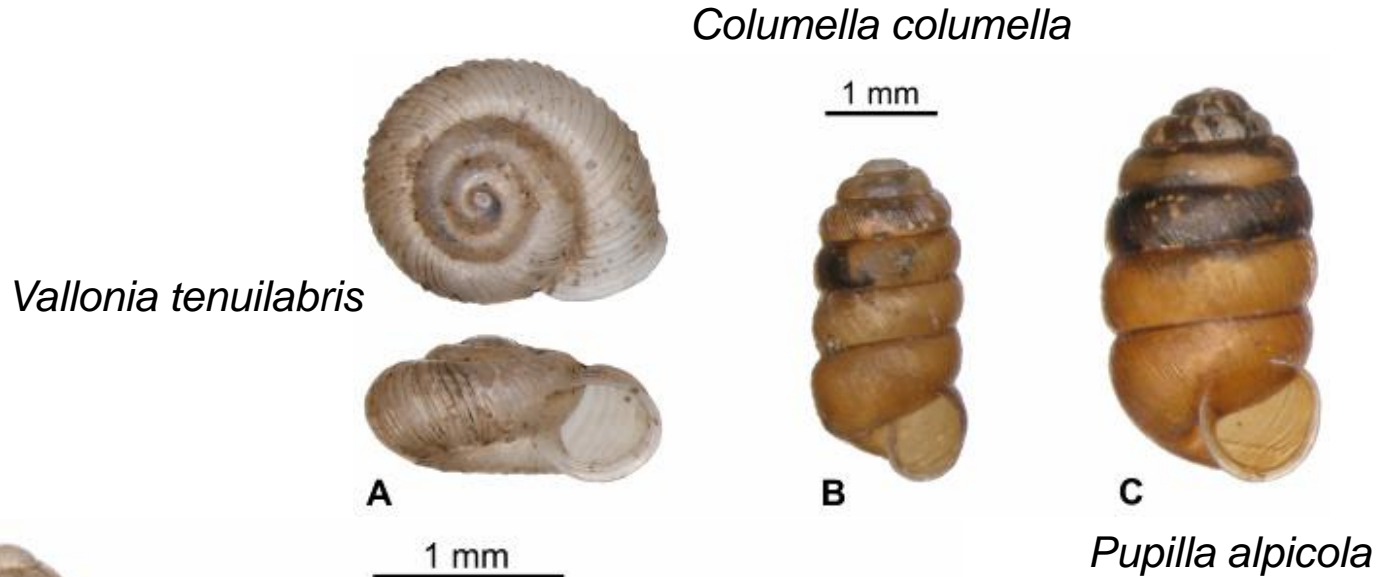

Tashkol, Altaj (Blyakharchuk et al. 2004)

Moderní analogie naší glaciální malakofauny – výpovědní hodnota

- 6 (A-F) ze 7 vůdčích a indikačních druhů glaciálních evropských spraší nalezeno v horských oblastech jižní Sibíře (zde příklady z Altaje);
V. genesii je typický až pro pozdní glaciál

Pupilla loessica
Ložek, 1954

D
Pupilla loessica

E
Vertigo parcedentata

F
Vertigo pseudo-substriata

G
Vertigo genesii

Současné rozšíření indikačních druhů evropských spraší

Vertigo parcedentata

Pupilla alpicola

Vertigo pseudosubstriata

Pupilla loessica

Vertigo genesii

Columella columella

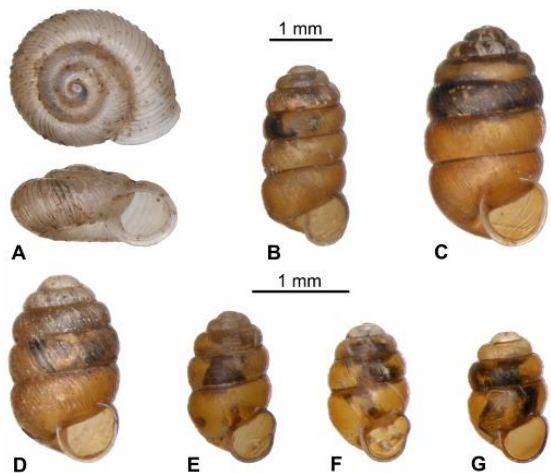
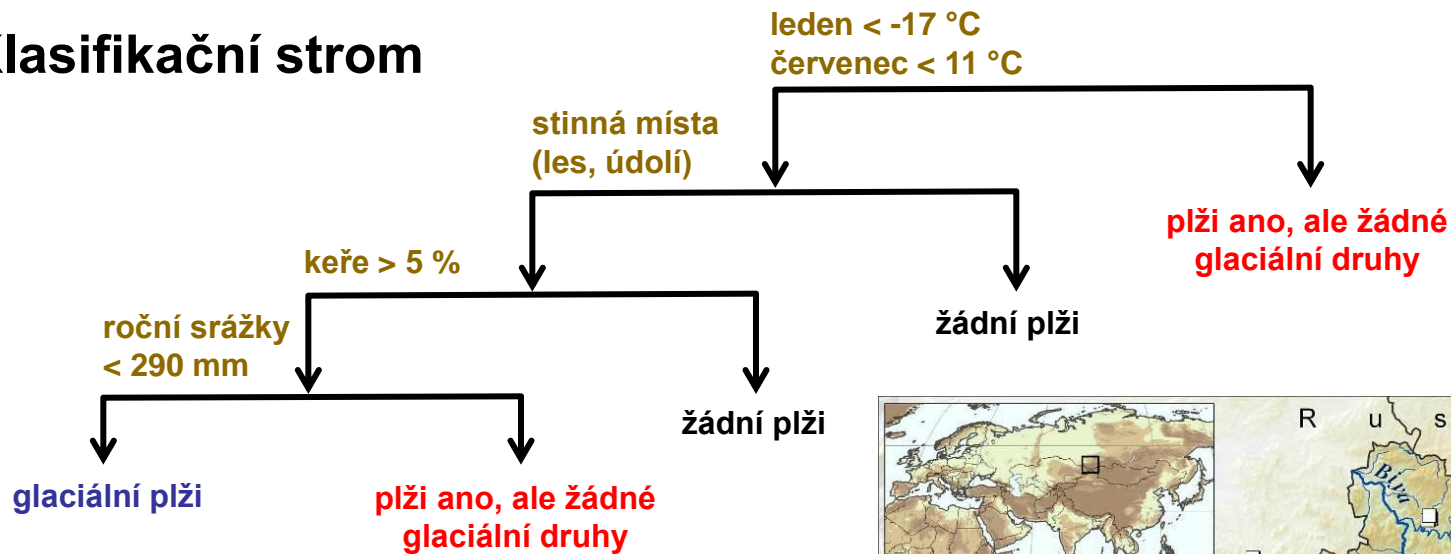

Vallonia tenuilabris

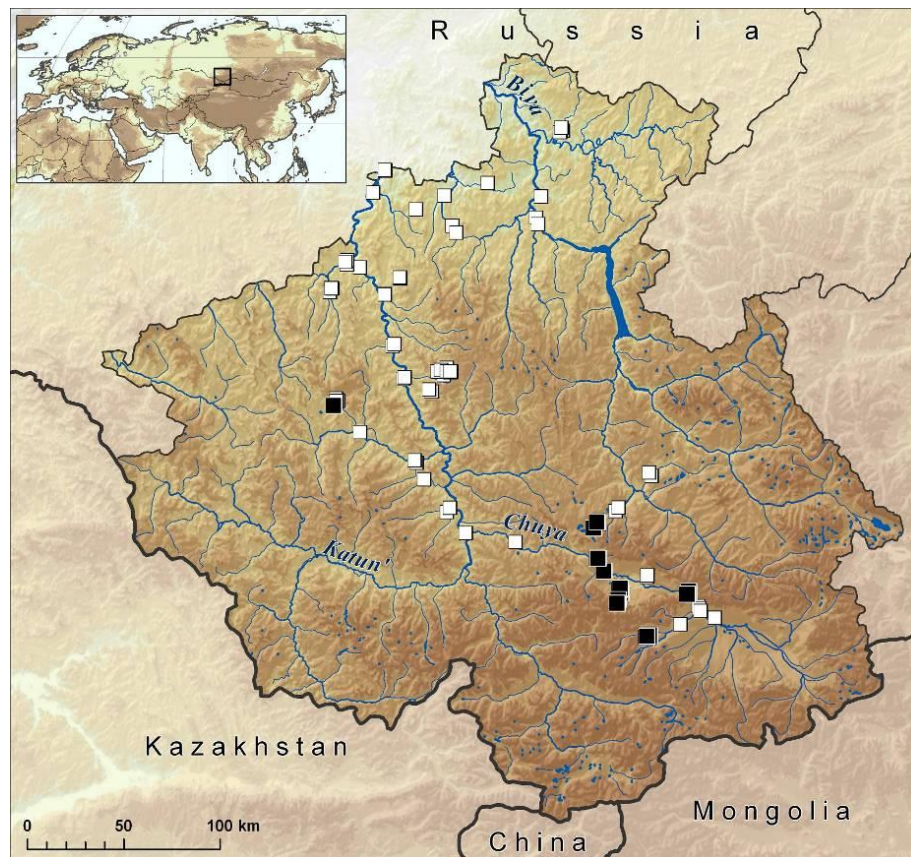
Indikační hodnota těchto glaciálních druhů pro paleorekonstrukce

Klasifikační strom

□ lokality bez glaciálních plžů

■ lokality s glaciálními plži

Biotypy vrcholně glaciálních plžů na Altaji

- ekologie současných populací indikačních druhů evropských spraší ukazuje na výskyt stromů – větší počet těchto druhů vždy v řídkých lesích

tajga s modřínem a břízou zakrslou

hemiboreální les s modřínem

bazické slatiniště se smrkem

nelesní bazické slatiniště